

УДК 332.1

FEATURES OF REGIONAL DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Kulchytska N. Y. /Кульчицька Н.Є.

с.е.с., аs.prof/к.е.н., доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7847-2620>

Dermanska L.V./Дерманська Л. В.

с.е.с., аs.prof/к.е.н., доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6741-0771>

*Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету, Чортків, С. Бандери 46, 58500
Chortkiv Educational and Scientific Institute of Entrepreneurship and Business
of West Ukrainian National University, Chortkiv, S.Bandery 46, 48500*

Анотація. В статті розглядається важливість стимулювання регіонального розвитку в сучасних складних політичних, економічних та соціальних умовах. Зокрема здійснено аналіз виконання обласного бюджету Тернопільської області, розкрито динаміку обсягів та структури доходів, описано структуру офіційних трансфертів та їх частку в доходах обласного бюджету, досліджено видатки обласного бюджету Тернопільської області на соціально-економічний розвиток. Проведений аналіз дав змогу виокремити особливості соціально-економічного розвитку Тернопільської області та запропонувати подальші перспективи, що повинні ґрунтуватися на адекватному прогнозуванні, врахуванні пріоритетних напрямків регіонального розвитку та узгодженні загальнодержавних, регіональних, місцевих інтересів.

Ключові слова: регіон, розвиток, соціальний, економічний, стійкість, стабільність.

Вступ.

Сучасний розвиток регіонів визначається комплексом факторів, що включають економічні, соціальні, технологічні та екологічні аспекти. Кожен регіон має свої особливості та виклики, і успішний розвиток вимагає інтегрованого підходу та співпраці різних сфер суспільства.

Одним із ключових елементів сучасного розвитку є економічна стійкість регіону. Господарська активність, створення нових робочих місць, розвиток малих та середніх підприємств — це основні фактори, що визначають економічний потенціал регіону. Диверсифікація економіки, розвиток інноваційних галузей та вивчення нових ринків можуть стати стратегічними кроками для створення стійкого економічного фундаменту.

Соціальний розвиток також відіграє ключову роль у визначенні якості життя громадян. Забезпечення доступу до якісної освіти, охорони здоров'я, соціальної підтримки та культурних можливостей сприяє підвищенню рівня життя та розвитку людського капіталу. Сучасний розвиток регіонів вимагає комплексного підходу, який об'єднує економічні, соціальні, технологічні та екологічні аспекти. Важливо створювати стратегії, спрямовані на стійкий розвиток, забезпечуючи економічну активність та соціальну справедливість.

Основний матеріал.

В сучасних умовах регіональний розвиток направлений на формування та реалізацію державної політики збалансованого розвитку регіонів України. Він

залежить від соціально-економічних, історичних, технічних, інформаційних, умов функціонування регіону. Питання становлення регіонального розвитку сягає початку становлення незалежності України. У 1999 р. було затверджено «Концепцію сталого розвитку населених пунктів», яка стала «основою для розроблення відповідних нормативно правових актів і програм соціально-економічного розвитку населених пунктів» [5].

У 2000 р. Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст. У 2006 р. схвалено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 р., спрямовану на «підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу, забезпечення розвитку людських ресурсів, розвитку міжрегіонального співробітництва, створення інституціональних умов для регіонального розвитку» [6].

Наприклад, державним бюджетом на 2022 р. було заплановано фінансування 4,5 млрд грн. для цілей регіонального розвитку. У свою чергу у 2014 р. було представлено оновлену «Державну стратегію регіонального розвитку» на період до 2020 р., стратегічними пріоритетами якої визначено «підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів», територіальну соціально-економічну інтеграцію і «просторовий розвиток та ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку» [4].

Наразі діє «Державна стратегія регіонального розвитку» на 2021 – 2027 рр. Стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року визначено розвиток та солідарність, орієнтований на людину – жити гідним життям у згуртованій, децентралізованій, конкурентній та демократичній Україні, забезпечуючи ефективне використання внутрішнього потенціалу території та її спеціалізацію для сталого розвитку, сприяючи таким чином покращенню добробуту та доходів громадян, створювати умови і водночас досягти згуртованості в соціальній, гуманітарній, економічній, екологічній та просторовій виміри.

Інструментами реалізації даної Стратегії визначено плани заходів щодо її реалізації на 2021 – 2023 і 2024 – 2027 рр., «програми та проекти регіонального розвитку, регіональні стратегії розвитку і плани заходів з їх реалізації, державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку територій, угоди щодо регіонального розвитку» [3].

У період подій 2022 р. відбувається зміна взаємодії між регіонами України в напрямку підтримки та перерозподілу виробничих потужностей з метою збереження діючих підприємств, їх термінової релокації, міграції населення до західних та центральних регіонів. Подальше формування державної політики зі збалансованого розвитку регіонів та їх відновлення у післявоєнний період передбачає ряд діючих обмежень [1, с. 48]:

- інструменти формування державної політики повинні швидко реагувати на суспільні зміни;
- фактична та методологічна основа для формування державної політики має бути всеосяжною та вирішувати питання, що потребують державного втручання, зокрема;

- проект державної політики повинен зосередитися на досягненні чітких результатів;
- довірою населення має користуватись проект державної політики. Формування та реалізація успішної державної політики є надзвичайно важливою складовою економічного розвитку регіону та держави.

Військове вторгнення російської федерації на територію України та проведення бойових дій завдали значного удару українській економіці, що безумовно відобразилося на виконанні бюджетів поточного року. Для забезпечення безперебійного функціонування життєдіяльності населення і держави в цілому Урядом негайно були вжиті першочергові заходи, згідно з якими бюджет країни переорієнтований на військові цілі та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення.

Від початку повномасштабної війни країна відмовився від усіх видатків, які мали піти на капітальне будівництво чи розвиток, натомість витрати бюджетів зростають під тиском військових та соціальних видатків, зростає і обсяг бюджетного дефіциту (таблиця 1).

Таблиця 1 - Аналіз виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2021-2022 рр, млн грн.

ПОКАЗНИК	ЗАГАЛЬНИЙ ФОНД			СПЕЦІАЛЬНИЙ ФОНД			РАЗОМ		
	2021	2022	ТЕМП РОСТУ	2021	2022	ТЕМП РОСТУ	2021	2022	ТЕМП РОСТУ
ДОХОДИ	1991,3	2161,1	169,7	1323,4	358,4	- 965 0	3314,7	2519,4	- 795,3
ВИДАТКИ	1724,9	1976,8	251,8	1454,6	292,4	-1162,1	3179,6	2269,3	- 910,2
КРЕДИТУВАННЯ	1,5	2,2	0,7	0,2	- 0,4	-0,6	1,8	1,8	0,047
ДЕФІЦИТ (-) ПРОФІЦИТ (+)	264,7	181,9	-82,8	- 131,4	66,2	197,7	133,2	248,2	114,9 0

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Аналізуючи наведені дані у таблиці 1, слід відмітити значний вплив вторгнення рф. Саме відбулося скорочення доходів на 795,3 млн грн. або 76,0% за рахунок зменшення надходження доходів спеціального фонду на 27%. Щодо видатків, то спостерігається аналогічна ситуація, їх зменшення відбулося на 910,2 млн грн. або 71,3%. Хоча загалом існує дефіцит у 2021 році та у 2022 році у розмірі 133,2 млн грн. та 248,2 млн грн. відповідно.

Виконання місцевих бюджетів з профіцитом в умовах війни має неоднозначну думку. Інтуїтивно вона розуміється як якесь позитивне явище, але де-факто може мати різні пояснення (зокрема, й через «замороження» видатків спеціальних фондів, згортання інфраструктурних проектів, заборгованості по низці виплат через відміну «захищених» статей бюджету на час воєнного стану тощо).

Розкриємо динаміку обсягу та структури доходів обласного бюджету Тернопільської області протягом 2020-2022 років. (таблиця 2)

Таблиця 2 –Динаміка обсягу та структури доходів обласного бюджету Тернопільської області за 2020-2022 роки, млн грн

Показники	Обсяг доходів, млн грн			Питома вага у загальному обсязі доходів, %		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Податкові надходження	710,7	889,4	1141,2	26,46	26,83	45,3
Неподаткові надходження	115,1	202,1	182,3	4,29	6,1	7,24
Офіційні трансферти	1860,5	2223,1	1195,9	69,26	67,07	47,47
Разом	2686,4	3314,7	2519,4	100	100	100%

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Враховуючи інформацію, представлену в таблиці 2., слід відзначити, що у 2020-2021 році в структурі формування сукупних доходів обласного бюджету Тернопільської області ключову роль відіграють офіційні трансферти - 69,26% у 2020 році та 67,07% у 2021 році та податкові надходження 26,46% та 26,83 відповідно. Стосовно 2022 року, то структура доходів змінилась і частка офіційних трансфертів скоротилась до 1195,9 млн грн. або 47,47% у загальному обсязі, а податкові надходження зросли до 1141,2 млн грн або 45,3%.

Неподаткові надходження займають незначну частку в структурі доходів обласного бюджету. У 2020 році становили 115,1 млн грн або 4,29%, у 2021 році – 202,1 млн грн. або 6,1%, у 2022 році – 182,3 млн грн. або 7,24%. Для більш детального вивчення реалізації обласного бюджету як основного джерела фінансових ресурсів Тернопільської області необхідно здійснити аналіз виконання доходної та витратної частини (таблиця 3).

Таблиця 3 –Аналіз виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2020-2022 роки

Показники	Роки		
	2020	2021	2022
Дохідна частина			
Планові показники, млн. грн	2749,0	3286,8	2880,4
Фактичні показники, млн. грн.	2686,4	3314,7	2519,4
Відсоток виконання, %	97,72	100,84	87,46
Видаткова частина			
Планові показники, млн. грн	2976,0	3549,6	3001,3
Фактичні показники, млн. грн.	2638,1	3179,6	2269,3
Відсоток виконання, %	88,64	89,57	75,61

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Як видно з таблиці, у 2021 році було повне виконання доходної частини обласного бюджету. У 2022 році виконання доходної та видаткової частини становить відповідно 87,46% та 75,61%. Для детальнішого вивчення проблеми розглянемо обсяги окремих доходів місцевих бюджетів у 2021-2022 роках (рисунок 1).

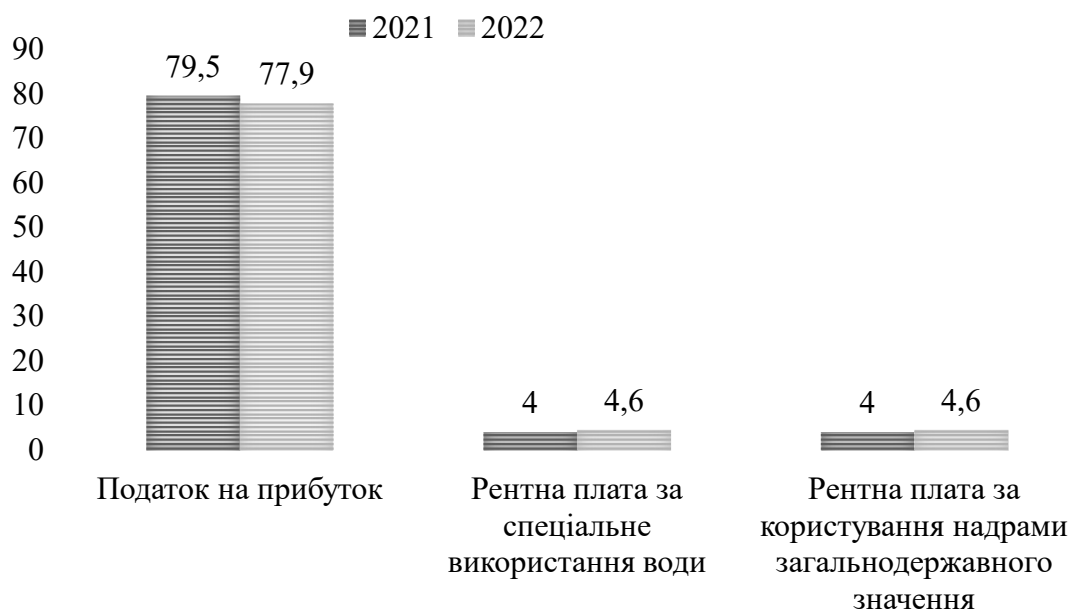

Рисунок 1 – Обсяги окремих доходів обласного бюджету Тернопільської області у 2021-2022 роках, млн грн

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Загалом, обласний бюджет Тернопільської області формували: податок на доходи фізичних осіб – 798,5 млн грн у 2021 році та 1049,8 млн грн у 2022 році, податок на прибуток – 79,5 млн грн та 77,9 млн грн, рентна плата за спеціальне використання води – 4,0 млн грн та 4,6 млн грн, рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення - 4,0 млн грн та 4,6 млн грн відповідно.

Ефективна діяльність органів місцевої влади щодо соціально-економічних процесів можлива лише за умови достатнього обсягу фінансових ресурсів. Система бюджетного вирівнювання визначає взаємодію між державним та регіональними бюджетами, яка дозволяє будь-кому із громадян держави отримувати певний рівень суспільних послуг незалежно від того на якій території він проживає. Інструментами, через які реалізовується горизонтальне бюджетне вирівнювання в Україні є міжбюджетні трансферти.

Оцінимо вплив міжбюджетних трансфертів як інструментів бюджетного вирівнювання на механізм формування обласного бюджету Тернопільської області за 2019-2022 роки. (рисунок 2).

У період з 2019 по 2022 рік спостерігається зменшення частки трансфертів з державного бюджету в загальних доходах обласного бюджету Тернопільської області з 86,14% у 2019 році до 47,47% у 2022 році. Однак бачимо, що міжбюджетні трансферти обласного бюджету Тернопільської області перевищують всі інші надходження бюджету. Така ситуація свідчить про високу залежність бюджету від міжбюджетних трансфертів та про потребу залучення нових джерел доходів. Проаналізуємо питому вагу кожного з виду трансфертів в загальному їх обсязі (рисунок 3).

Згідно з представленим у рисунку 3, у 2022 році в структурі міжбюджетних трансфертів відзначається зростання обсягів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам з 801,6 млн грн. до 1702,4 млн грн, дотації з державного

бюджету від 351,7 млн грн. до 421,7 млн грн., субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам з 42,5 млн грн. до 98,9 млн грн.

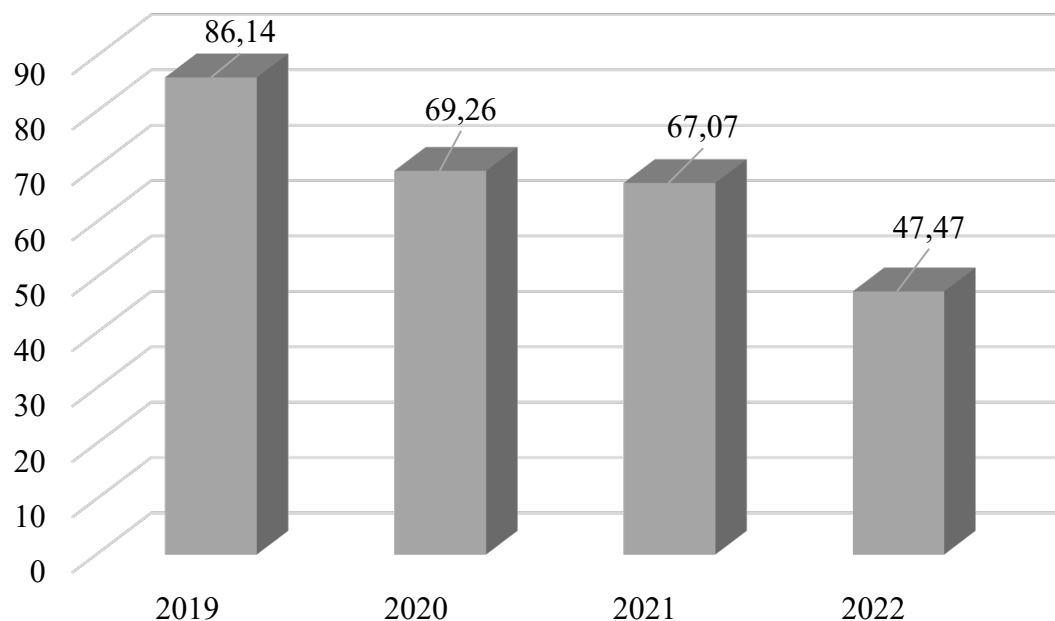

Рисунок 2 – Частка трансфертів з державного бюджету в доходах обласного бюджету Тернопільської області у 2019-2022 роках, %

Джерело: розроблено автором на основі [2]

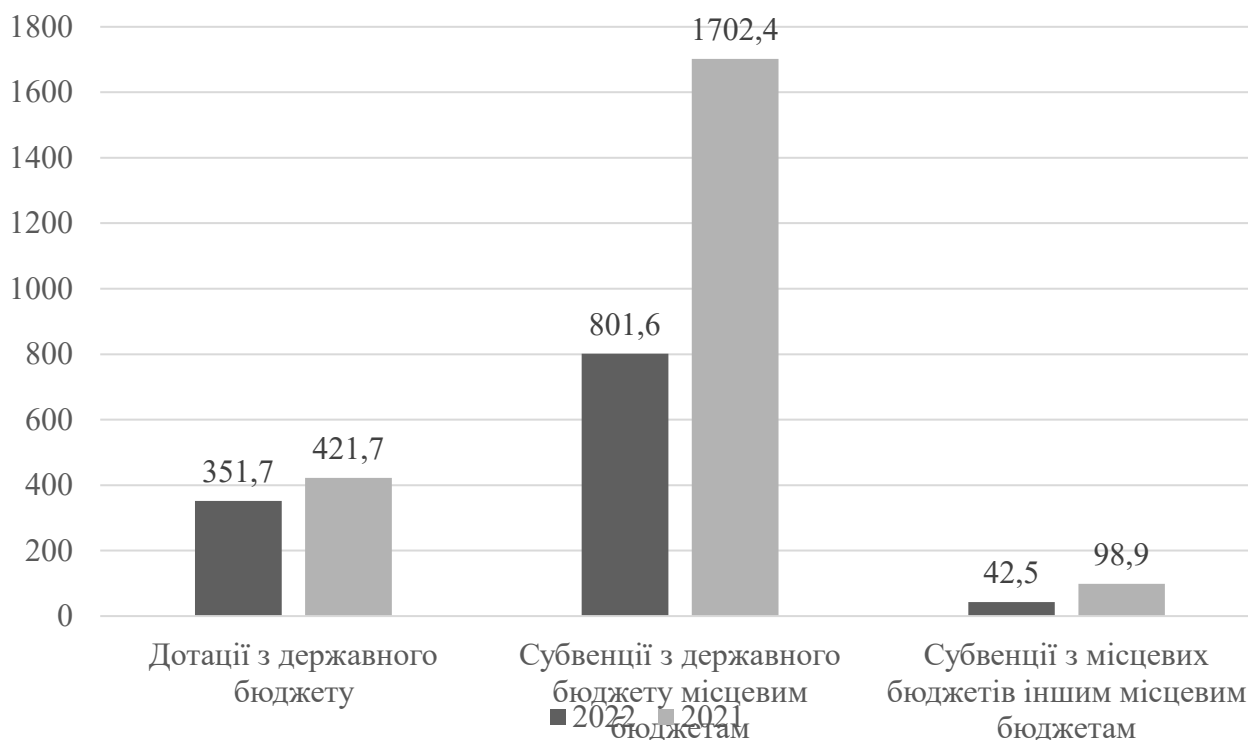

Рисунок 3 – Структура офіційних трансфертів, що надійшли до обласного бюджету Тернопільської області у 2021-2022 році

Джерело: розроблено автором на основі [2]

З кінця лютого обсяги бюджетних видатків, бюджетного дефіциту та структура його фінансування, відображають підвищення частки держави та її переорієнтацію на першочергове фінансування військових потреб. Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день абсолютним пріоритетом державних видатків є забезпечення ведення воєнних дій, а податки та обов'язкові платежі для таких цілей є не достатніми для покриття потреб воєнного часу. Суттєве зростання обсягів видатків бюджету є виправданим для воєнної економіки і має величезне значення для забезпечення життєздатності держави, однак, навіть за таких умов, необхідно дотримуватися режиму суворої економії бюджетних коштів. Розглянемо детально структуру видатків обласного бюджету Тернопільської області у 2022 році (рисунок 4).

Рисунок 4 – Видатки обласного бюджету на соціально-економічний розвиток Тернопільської області у 2022 році, млн грн

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Видатки обласного бюджету у 2022 році в основному було спрямовано на забезпечення освіти – 986,8 млн грн. або 43%, на економічну діяльність – 487 млн грн або 21%, в однаковому обсязі фінансувалися соціальний захист і соціальне забезпечення – 174,1 млн грн., духовний та фізичний розвиток – 183,7 млн грн, загальнодержавні функції – 170,9 млн грн.

Режим роботи державних фінансів в умовах воєнного стану кардинально відрізняється від звичайного. У мирний час Україна жила за Законом про державний бюджет, у разі необхідності зміни стосовно доходів чи видатків бюджету виносилися на розгляд та прийняття у Верховній Раді і приймалися у

вигляді закону, що значно затягувалося у часі. Аналогічна ситуація і з місцевими бюджетами. У воєнний час для перерозподілу коштів у бюджеті рішення парламенту не потрібні. Бюджетний кодекс надає уряду право на власний розсуд розпоряджатися коштами, спрямовуючи їх на найбільш необхідні потреби, спрямовуючи усі вільні кошти на оборону країни.

Разом з тим, повномасштабна війна показала, що місцеве самоврядування здатне гідно протистояти будь-яким викликам, у тому числі й у фінансовій сфері. Саме громади сьогодні формують економічний фронт країни. З перших днів вторгнення російської федерації органи місцевого самоврядування забезпечують захист безпеки населення, функціонування бюджетної сфери і комунальних підприємств, діяльність територіальної оборони, здійснюють розміщення та надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, надають допомогу ЗСУ.

Висновки.

Кожен регіон повинен обрати власну парадигму та модель розвитку задля забезпечення конкурентоспроможності регіону і реалізації власного потенціалу та його адаптації до змін зовнішнього середовища в умовах глобалізації в довгостроковій перспективі, і відповідно, обрати відповідні важелі державного регулювання. Це пов'язано з тим, що території є суб'єктами конкурентної боротьби на різних рівнях: локальному, регіональному, національному та глобальному.

Системність застосування забезпечення регіонального розвитку ґрунтується на адекватному прогнозуванні, врахуванні пріоритетних напрямків регіонального розвитку та узгодженні загальнодержавних, регіональних, місцевих інтересів.

Наведена сукупність сучасного забезпечення регіонального розвитку включає широкий арсенал засобів і форм, методів, що забезпечують ухвалення та реалізацію регіонального розвитку, фіксування проміжних результатів соціального та економічного регіонального розвитку, що характеризує перебіг розвитку регіонів та усунення диспропорцій регіонального розвитку.

Все вище перераховане вимагає значної корекції нині діючої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, оскільки ми маємо нові обмеження, спричинені війною, маємо втрати багатьох можливостей та переваг довоєнного періоду, проте відкриваються нові перспективи у зв'язку набуттям Україною статусу кандидата на членство у ЄС та широкомасштабною підтримкою України в ЄС та США. При визначенні концептуальних засад нової регіональної політики післявоєнного періоду слід виділити основні типи територій, що виокремилися під час війни, з огляду на які слід планувати їх можливу спеціалізацію, визначати структуру їх економіки, планувати розміщення продуктивних сил та визначати транспортну логістику.

Література:

1. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 315 с.
2. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>

4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n13> (втратив чинність)

5. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text> (втратив чинність)

6. Про співробітництво територіальних громад: закон України №1508-18 від 17.06.2014 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18/card6#Public>

***Abstract.** The article examines the importance of stimulating regional development in today's complex political, economic and social conditions. In particular, an analysis of the implementation of the regional budget of the Ternopil region was carried out, the dynamics of the volume and structure of revenues were revealed, the structure of official transfers and their share in the revenues of the regional budget were described, and the expenditures of the regional budget of the Ternopil region on socio-economic development were investigated. The conducted analysis made it possible to single out the peculiarities of the socio-economic development of the Ternopil region and to propose further prospects, which should be based on adequate forecasting, taking into account priority areas of regional development and coordination of national, regional, and local interests.*

***Key words:** region, development, social, economic, sustainability, stability*

Стаття відправлена: 23.01.2024 р.
Кульчицька Н.Є. Дерманська Л.В.